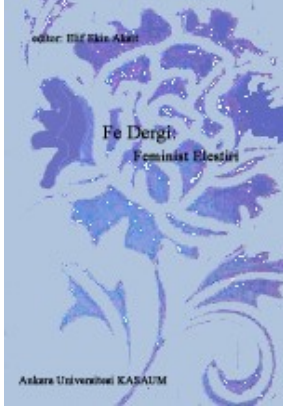

Yayımlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM

Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri Cilt 1 Sayı 2
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Türkiye’de Şehit Annelerinin Savaş ve Çözüm Algıları
Esra Gedik

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 24 Aralık 2009

Bu makaleyi alıntılanmak için: Esra Gedik, “Türkiye’de Şehit Annelerinin Savaş ve Çözüm Algıları,” *Fe Dergi* 1, no. 2 (2009):29-43.

DOI: 10.1501/Fe0002_0000000003

URL: <http://cins.ankara.edu.tr/sehit.html>

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Türkiye’de Şehit Annelerinin Savaş ve Çözüm Algıları¹

Esra Gedik²

Bu çalışmada vatandaşlarını korumak devletin görevi iken, oğullarının ölümünün sorgulanması fikrinden hareketle "şehit annesi" olmanın, kadınları yurt dışındaki örneklerinde gördüğümüz gibi, savaş-karşıtı bireylere dönüştürüp dönüştüremeyeceği sorusuna odaklanarak, şehit annelerinin savaş ve çözüm algılarını değerlendirmek istiyorum. Açıktır ki, şehit annesi olarak, bu kadınlar yeni kimlikler edinmektedir. Buna rağmen, yukarıda bahsedilen anneliğin sorgulayıcı tavrı hangi farklı söylemler tarafından ve nasıl kısıtlanmaktadır? Sonuç olarak, bu kadınlar anne olarak sessiz kalmaktadırlar. Bu bağlamda, araştırmam boyunca, daha önceden belirttiğim gibi, bu kadınların Türkiye’de şehit anneleri olarak nasıl temsil edildiğini gözden geçireceğim.

Anahtar kelimeler: Şehit anneliği, milliyetçilik, din, Kürt sorunu, savaş ve çözüm

Perceptions of The War and The Solution of Mothers of Martyrs in Turkey

In this study, I want to evaluate mothers of martyrs' perception of the war and solution while to protect its citizens is the state duty, with the assumption of questioning their son's death, whether they can transform being a mother of a martyr into anti-war women as women examples in the world we have seen. Obviously, as the martyr's mother, these women have acquired new identities. Nevertheless, how the above-mentioned attitude of questioning motherhood is limited by what the different discourses? As a result, these women, mothers of martyrs, are to remain silent. In this context, throughout my research, as previously mentioned, these women in Turkey have been represented, as a mother of a martyr, will be reviewed.

Key words: Mothers of martyrs, nationalism, religion, Kurdish question, war and solution

Giriş

Ne zaman ki barış için bir şans doğsa, kadınlar genellikle, bu süreç içerisinde “kurban” söylemiyle var edilmektedir. Barış görüşmeleri çoğunlukla erkekler tarafından gerçekleştirilmektedir; diğer bir deyişle, savaşan tarafların etkin güçleri tarafından. Son zamanlarda Kürt Açılımı ile başlayan tartışmalara baktığımızda bu “kurban” söyleminin etkilerini açıkça görebiliriz. Yapılan açıklamaların çoğu bu süreçten kadınların, özellikle annelerin nasıl mağdur olduğuna dair. Başbakan Erdoğan her ne kadar bir beyanın da “Anneliğin ideolojisi yoktur.” demişse de, yapılan tartışmalara baktığımızda MHP, CHP, DTP vb. muhalefet ya da iktidar partileri (ideolojik) söylemlerini "anne mağduriyeti" üzerinden yapmaktadır. Örneğin, AKP lideri Erdoğan partisinin grup toplantısını da yaptığı açıklamada şöyle demişti:

Oğlu her ne sebeple hayatını kaybetmiş olursa olsun, Yozgat'taki anne ile Hakkâri'deki anne, oğullarının başında aynı duayı ediyorsa, evladı için Yasin ve Fatiha okuyorsa, cemaat aynı kibleye dönüyorsa, burada çok ciddi bir yanlış olduğu ortadadır. Bu süreçten hiçbir tarafın kazançlı çıkmayacağı aşikârdır. Ama kaybedenin Türkiye olduğu, kaybedenin vatanımız olduğu, kaybedenin milletimiz olduğu, ülkemizin geleceği olduğu aşikârdır. Kaybedenin anneler olduğu, babalar olduğu aşikârdır.³

Yaşanılan süreçte de şahit olduğumuz gibi, kimi annelerin gözyaşından, kimi de şehit analarının haklarının helal olmayacağından bahsetti. Diyarbakır’da anneler buluştu ancak buluşan anneler adına konuşan ve “barış” isteyen savaşın etkin gücü erkeklerdi. Kadınlar barış görüşmeleri sürecinde gene belirleyici olarak kabul edilmemiş ve bu aşamada dahi, barış çabalarının temel aktörü olamamış, savaş propagandalarını olumsuz etkilemeyecek konumda tutulmuşlardır.

Savaşlar ve araçları erkeklerin ilgi alanında olmasına rağmen, silahlı çatışmalar ve militarist ideolojiler dünyanın her tarafında kadınlar üzerinde ciddi etkiler bırakmaktadır. Militarist ve milliyetçi söylemler için, anneler erkek çocukları öldürüldüğünde isyan edecek potansiyel muhaliflerdir; dolayısıyla savaş çabalarına tehdittirler. Savaş ideolojisinin biçtiği role göre; anneler çocuklarını vatana “hayırlı” evlat olarak yetiştirme görevine odaklanmalıdır. Aynı zamanda; kadınları uysal olmaya davet ederken erkekleri saldırgan oldukları için

ödüllendirir, militarist ve milliyetçi ideolojiyi güçlendirirler, çünkü onlar (annelerin yetiştirdiği “hayırlı” evlatlar; erkek çocuklar) zamanı geldiğinde vatani koruyacak savaşçılar/askerlerdir. Ordular, anneleri; anneliğin özelliklerine yönlendirerek erkek çocuklarının ölümleri sonrası gelişen öfkelerini kontrol etmeye çalışır (yani onun bir kadın olarak çocuk doğurmak, sonrasında anne olarak oğlunu vatana millete hayırlı bir evlat olarak yetiştirmek, zamanı geldiğinde askere göndermek ve de ölümünü onurlu bir şekilde kabullenmek).⁴ C. Enloe, “kadınların olabildiğince oğullarının temel bakıcıları olarak algılandıklarını ve askeri yetkililerin de annelerin desteklerini ve sonrasında da en azından pasif işbirliklerini sağlamak zorunda olduklarını işaret ederek ordular için annelerin önemlerini not etmiştir. Annelerin ve anneliğin militarizasyonu bütün erkek gücüne dayalı formüller için hayati öneme sahiptir.”⁵ Örneğin, 1990’larda Türkiye’de, asker akrabalarına, özellikle “şehit anneleri”ne gittikçe artan bir ilgi oluştu. Kadınlar, özellikle anneler, “PKK’ye yönelik mücadelenin sembolleri” haline geldiler. Annelik sadece milliyetçi stratejilerin derinleştirilmesinin değil; ayrıca Kürt milliyetçiliğine karşı hat oluşturmanın da stratejik aracı haline geldi. İşte bu yüzden, kadınlar savaşların sorgulanmasında önemli yer tutarlar. Duruma bu açıdan bakıldığında, şehit anneliği mefhumunun, hangi özellik ve tasvir ile nasıl yaratıldığını düşünmek önemlidir.

Günümüz politikasında "annelik kavramı" kadınlara toplumsal bazda kabul edilebilir bir kimlik kazandırmışsa da, marjinal, politik aktivist veya muhalif bir çizgiden dışlamıştır. Bu anlam da "şehit anneliğinin" politik literatürde değerlendirilmesinin ciddi bir önemi vardır; çünkü bu kadınlar, farklı etnik, dini ve sınıfsal özellikleri olsa dahi Türkiye’deki milliyetçi söylemi desteklerken benzer kimlikler oluşturmaktadırlar. Bu sebeple, anneler, annelik deneyimlerini kamu alanına aktarmak zorundadırlar, çünkü savaşı bitirebilmek için annelerin erkeklerin deneyimlerinden farklı olan deneyimlerini kamu hayatına taşımaları gerekir. Özellikle de şehit annelerinin hayatlarına daha fazla dikkatimizi yoğunlaştırmamız gerekmektedir. Araştırmayı annelerin kimlikleri, deneyimleri, aktiviteleri ve her birinin kendi anlamları üzerine yoğunlaştırmak bize, milliyetçilik ve şehitlik ile ilgili daha sağlam ve daha az normatif tasvirler elde etme imkânı sunar.

Bu noktada, bu çalışmanın omurgasını birçok soru oluşturmaktadır. Şehitliğin "önce"si ve "sonra"sı ile bağlantılı olarak, kadınların annelik algısı nasıl şekillenmiştir? Kamu alanında veya politik arenada hangi parametreler bu kadınların kendilerini "şehit anneleri" olarak nitelendirmelerine sebep olmuştur? “Şehit” kavramının, kişiliklerindeki gelişme ve kamu alanındaki algılamalarında etkisi nedir? Ve “şehitlik” kavramını algılama biçimleri, onların yaşanan çatışmayı ve bu çatışma için olası çözüm önerilerini nasıl tanımlamalarına sebep olmuştur?

Araştırmanın Yöntemi ve Amacı:

Bu çalışmada vatandaşlarını korumak devletin görevi iken, oğullarının ölümünün sorgulanması fikrinden hareketle "şehit annesi" olmanın, kadınları yurt dışındaki örneklerinde gördüğümüz gibi, savaş-karşıtı bireylere dönüştürüp dönüştüremeyeceği sorusuna odaklanarak, şehit annelerinin savaş ve çözüm algılarını değerlendirmek istiyorum. Açıktır ki, şehit annesi olarak, bu kadınlar yeni kimlikler edinmektedir. Buna rağmen, yukarıda bahsedilen anneliğin sorgulayıcı tavrı hangi farklı söylemler tarafından ve nasıl kısıtlanmaktadır? Sonuç olarak, bu kadınlar anne olarak sessiz kalmaktadırlar. Bu bağlamda, araştırmam boyunca, daha önceden belirttiğim gibi, bu kadınların Türkiye’de şehit anneleri olarak nasıl temsil edildiğini gözden geçireceğim. Temel soru şu: devletin ya da sistemin çabası olmadan, şehit anneleri kendi öznelliklerini, Arjantin’deki kayıp annelerinin⁶, geleneksel annelik rollerini yeniden tanımlayıp, toplumsal ilişkilerde radikal bir dönüşüme yol açma sürecini oluşturabilecekler mi?

İlk defa, oğlunun cenazesinde “vatan sağ olsun demiyorum”⁷ diye bağırın kadını gördüğümde, egemen yapıların kadınları nasıl etkilendiği konusuyla ilgilenmeye başladım. Onların politikalara nasıl direndiklerini ve böylece kendi öznellikleri için nasıl fırsat yarattıkları ile ilgilenmeye başladım. Bu bağlamda, özellikle şehitlik üzerinden giden milliyetçilik ve dini söylemlerin dayanamayacağı düşünülen “kırılma noktaları”nı fark etmeye çalıştım. Aklıma gelen ilk soru, ev kadınlığından şehit anneliğine doğru olan dönüşümün, bu kadınları, yabancı örneklerinde gördüğümüz gibi (ABD’de Cindy Sheehan)⁸, milliyetçilik, savaş ve militarizme karşı politik hareketlerle işbirliğine yöneltip yöneltmeyeceği idi. Sonuçta, şehit annelerinin oğullarının ölümleri sonrasındaki kendi hikâyelerini annelik, şehitlik ve milliyetçilik ile nasıl ilişkilendirdiklerini değerlendirmeye karar verdim.

Araştırmamı temellendirdiğim ana yöntem derinlemesine görüşme tekniğidir. Başlangıçta, *Şehit Aileleri Federasyonu*’nu (ŞAF), kendi ve diğerlerinin deneyimleri hakkında bilgi aktarabilecekleri düşüncesiyle örneklem grubuma dâhil etmek istedim. Bu sebeple, kuruma her üç haftada iki defa gittim. Bir süre, katılımcı gözlemci olarak yanlarında bulundum. Kurumun üyeleri ile konuşurken, emekli bir askerin kızı olduğumu

belirttim. Kendi kimliğimi asker kızı olarak belirtmem, kabul etmek gerekir ki, kuruma dâhil olan şehit annelerine ulaşmamı kolaylaştırdı. Yani, asker kızı olmam, güven verici bir atmosfer yarattı; böylece onlarla iletişime daha rahatlıkla girebildim. Diğer taraftan, asker kızı olduğumu belirtmeseydim bile, kendileriyle konuşmama, şehit babalarının kendilerini başkalarına anlatma ihtiyacı içinde olmaları dolayısı ile izin vereceklerine tanık oldum. Buna rağmen, belki de, şehit babaları, şehit annelerinin iletişim bilgilerini vermek konusunda tereddüt edebilirlerdi.

Sonuçta, bu ziyaretlerden öğrendiğim, şehit annelerinin örgütlenme istekleri yoğun. ŞAF, diğer kuruluşları tek bir şemsiye altına toplayan kuruluşlardan bir tanesi. Her şehirde en az bir şubeleri var. Ancak gözlemlerimden çıkan temel soru şu oldu, bu sivil toplum kuruluşlarının (ŞAF gibi) aktivite ve kampanyaları, annelerin Türkiye'nin güneydoğusundaki çatışmalara çözüm bulma yolundaki mücadelelerini güçlendirmekte midir; yoksa annelerin acil sorunlarını çözmeye yönelik kısıtlı boyutta geçici projeler mi üretmektedir?

Gözlemlerim sonucunda şu kaniya ulaştım; Türkiye'nin güneydoğusunda yaşanan ölümleri ve çatışmaları durdurmak ve bölgeye barış getirmek talepleriyle ortaya çıkmayan ve şehit anneleri ile bazı yakınları tarafından oluşturulan bu kuruluşlar; temel olarak dayanışmayı sağlamak, bir arada olmak, birbirlerini tanımak, yasal birtakım haklar elde etmek ve kendi problemleri ve bunların çözümü noktasında halkı bilgilendirmek gibi amaçlara sahiptir. Şehit anneleri, bu süreçte aktif üyeler olmaktan çok, kendi kayıpları ile başa çıkmanın yollarını aramaktadırlar. Kurumun aktiviteleri göz önünde bulundurulduğunda, annelere söz hakkı vererek kamu alanındaki demokratikleşmeye katkıda bulduklarını söyleyemeyiz. Ayrıca, Türkiye'nin doğusu ile güneydoğusunda karşılaşılan sorunlar ile uğraştıkları da söylenemez. Ama kendi üyeleri üzerindeki kimlik-olusturma etkileri dikkate değerdir. Sınırlı üyelik ile beraber, gevşek bağları olan, dayanışma gücü düşük bir "toplumsal grup" olmaları, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda devam eden savaşa yönelik sürdürülebilir stratejiler izleyen "etkili sivil aktör"ler olma güçlerini sınırlandırmaktadır.

Oğulları şehit düşmeden önce, görüştüğüm anneler, sadece ev kadını idiler; fakat şimdi bu kurumda, kurum içindeki ve dışındaki – siyasi partiler, hükümet ve kurumu ziyaret eden komutanlar – erkeklerden saygı ve kabul görmektedirler. Konuştuğum kadınların çoğu, kocalarının girişimi ile bu kuruma üye olmuşlardı. Genellikle şehit babaları kurumla ilgilenip orada zaman harcamaktadır. Şehit aileleri ile ilgili günlük politik meseleler hakkında gazetelere yazı yazıyorlar. Siyasi partiler ve STK'lardan ziyaretçileri oluyor. Şehit annelerinin kurum içindeki görevleri, özel alandaki görevleri ile genellikle benzeşiyor. Şehit annelerinin kurum içindeki görevleri, özel alandaki görevleri ile genellikle benzeşiyor. Örneğin, önemli bir ziyaretçi geldiğinde, bazı kadınlar kurumu tanıtmak için çağrılıyorlar. Onlar, kocaları ya da kurum içerisindeki erkekler tarafından söylenenler dışında pek bir şey sorgulamayan "gerçek" annelerdir. Konuştukları, eleştirdikleri ya da şikâyet ettikleri zaman, bunu kendi adlarına değil, kurum adına yapmış oluyorlar. Bu kurum altında, milliyetçi ve muhafazakâr yapıda kadınlar oluşturuluyor. Herhangi bir şehit annesi orduyu ya da kurumu sertçe eleştirdiğinde, sorun çıkaran biri olarak addedilip aktivitelere bir daha dâhil edilmiyor. Buradaki kadınlar, rutin şekilde resmi yemekler veya medya toplantıları gibi değişik aktivitelere katılıyorlar. Komutanlar, komutan eşleri ya da politikacılar tarafından resmi bir yemek düzenlendiğinde, şehit anneleri yanlı bir izlenim vermemek adına özenle seçiliyorlar. Bu anneler sessiz ve gururludurlar; zira oğulları kutsal bir vazife uğruna hayatlarına veda etmiştir. Anneler meşru katılımcılar olarak algılanmıyor, sesleri görmezlikten geliniyor ve kendi içinde buldukları durumu şekillendirmek ya da değiştirmek adına çok az şansları oluyor.

Sonuçta, iki şehit annesi ve iki şehit babası olmak üzere kurum üyeleri ile görüşme yaptıktan sonra, farklı bir perspektife ihtiyaç olduğunu fark ettim. Ve cuma günleri ve 18 Mart Şehitler Günü'nde Ankara/Cebeci'deki şehit mezarlığına gittim; zira "şehit annelerinin zamanlarının çoğunu harcadıkları yeni evleri artık şehit mezarlıklarıydı." Ayrıca, Cuma günü kutsal bir gün olarak kabul edildiğinden, anneler mezarlığa gelip oğullarının ruhlarının huzur içinde olması için dua ediyorlardı. Araştırmamın amacını belirtip, şehit annelerini ikna etmeye çalıştım. Mezarlıkta, yapacağımız görüşmeye katılmayı kabul ettiler. Fakat görüşme gününü belirlemek için onları aradığımda, büyük ihtimalle kocalarından izin alamadıkları için fikirlerini değiştirdiler. Dolayısı ile küçük kasabaları ziyaret ettim. Küçük kasabalarda, insanların diğer insanların kişisel tarihleri hakkında daha fazla bilgisi var ve bu sebeple, Merzifon/Amasya, Havza/Samsun ve Suluova/Amasya gibi kasabalarda şehit annelerine ulaşmak o kadar da zor değildi. Bu kasabalarda, görüşme yaptığım şehit annelerine asker kızı olduğumu söylemedim; çünkü ordu tarafından gönderildiğimi düşünüp, birtakım haklarını kaybetmemek adına bana eksiksiz bilgi vermeyebilirlerdi. Ailem uzun yıllar önce bu kasabaları terk ettiği için, görüşme yaptığım grubun benim hakkımda bilgi edinmesi mümkün değildi. Örneklemin bütün üyeleri, kendi

görüşleri ve deneyimlerini benle paylaşmaya hazır ve istekliyidiler; zira oğullarını uzak geçmişte kaybetmiş aileleri seçmişim. Görüşme yaptığım anneler, oğulları 1992–2003 seneleri arasında şehit düşen kişilerdi.

Bu sebeple, on dört şehit annesi, üç şehit babası ve iki şehit eşi olmak üzere, ortalama bir buçuk saat süren ve kayıt dışı tutulan konuşmaların bu süreyi bile aştığı, toplam on dokuz görüşme yaptım. İnsanların anlattıkları, kişisel hikâyelerin nasıl keşiştiğini ya da hegemonik milliyetçi söylemi nasıl sorguladığını gösteren ilginç bir durum yarattı. Ek olarak, görüşmeleri gerçekleştirdiğim süreçte birtakım sürprizlerle karşılaştım. Şehit babaları bana makro düzeyde bilgi verme eğilimindeydiler. Farklı gruplar, grupların aktiviteleri, hükümete ya da benzer kuruluşların durumlarına takındıkları tavırlar arasında, kendi kişisel düşünce ve deneyimlerini yansıtmadan, ideolojik çatışmaları anlattıklarını fark ettim.

Anneler için ise, kendilerinden daha genç ve anne olmayan birine kendi hayat hikâyelerini aktarmak zor bir durum olmasına rağmen, derinlemesine görüşmeler sırasında, genellikle kendi hayatları hakkında konuşular. Üstelik oğullarının ölümünün üzerinden zaman geçtiği için, kendi oğulları hakkında konuşmaları daha kolay oldu. Böyle durumlarda, onların yaşadıkları olaylar, sorumluluklar, duygular ve mağduriyetler arasında bağlantı kurmalarına izin vermeyi tercih ettim.

Derinlemesine görüşme yöntemi, görüşmecinin görüşülen kişinin sözcükleri yoluyla toplumsal tarihe en dolaysız araçlarla değmesini sağlamaktadır. Bu araştırmaya dâhil edilen kadınlar kendi özel ve politik sınırlarını ifade etmekte istekliyidiler. Bu isteklilik, benim, politika oluşturmak/yeniden oluşturmak konusuyla ilgili ana konuları temel bir çerçeveye dâhil etmemi kolaylaştırdı. Onları dinlerken, üyesi oldukları kuruluşlara olan bağlılıkları ve şehitlik ve milliyetçilik ile olan ilişkileri noktasındaki altı çizilmesi gereken motivasyonları ile karşılaştım. Buna rağmen, bu motivasyonların hiçbirisi makro politika ve spesifik kuruluşlar ile birebir alakalı değil. Kadınların hayat hikâyeleri muğlak ve karışık bilgiler kümesi sundu: ailevi bağları ve ilgi alanları, kendilerinin ve diğerlerinin kişilikleri hakkında ilk defa düşünmelerini sağlayan şehit annesi olma durumu, oğullarını kaybetme deneyimleri, milliyetçilik ve ordu ile ilgili sınırları. On dokuz görüşmenin hepsi de bana politika yapmak ve şehit ailesi olarak yaşamak noktasında benzer rotayı gösterdi. Hayat hikâyelerinin sınırları konusunda ciddi benzerlikler vardı. Her hikâye benzer bir tona ve değişen anahtar örüntülere sahipti: her kadının yaşadığı, uzlaştığı ve çevresindeki güç ilişkilerini dönüştürdüğü benzer davranışlar açığa çıkarıyordu.

Hikâyelerinin çoğu, çok fazla bilgiyle ve ayrıca bu hikâyelerin daha önce kamu alanında tartışılmamış olmasının getirdiği ağır yük ile doluydu. Bu noktada, anlatılan hikâyeleri analiz ederken çok zorlandım. Öncelikle, yapılan görüşmelerin birçok bölümünü araştırmamda sunamadım; zira anlatılanlar genellikle anne ve babaların oğullarının nasıl öldüğünün ayrıntılarıydı ve onları yansıtmak çalışma kapsamının dışına taşmak olurdu. Kendi özne pozisyonumu belirlemek ciddi zamanımı aldı, özellikle de eleştirel bir duruş sergilemem gerektiğinde.

İlerleyen bölümlerde öncelikle şehit annesi olmak ne demek bunu anlamaya çalıştıktan sonra bu bilgilerin ışığı altında şehit annelerinin yaşanan çatışmaya ve çözüme nasıl baktıklarını anlatmaya çalışacağım.

Yeni Edinilen Kimlik: Şehit Anneliği:

S. Hall'un da vurguladığı gibi kimlikler birbiriyle kesişen, birbirine rakip durumlardaki farklı söylemler, pratik ve konumlar tarafından çoğul olarak oluşturulur.¹⁰ Bu tarz öznellik teorileri değişmeyen, temel bir öze sahip olan tek ve sabit bir benlik anlayışını ret ederler. Onun yerine iktidar ilişkileri içerisinde kurgulanan ve bu iktidar ilişkilerinin çatışma alanı olarak bir benlik anlayışı tasavvur ederler. Farklı iktidar ilişkilerine göre değişim gösteren bir benlik anlayışını savunurlar.

Bu bağlamda, “Siz kimsiniz?” sorusuna verilen yanıtlar bir insanın kendi kimlik/benlik algısı ile ilgili bize ipuçları verir. Verilen yanıtlar birilerine kendinizi nasıl yansıttığınız ve kendinizle ilgili ne hissettiğinizle ilgilidir. Bu anlamda, “siz kimsiniz?” sorusuna verilen yanıtlar sahip olduğumuz kimlik algısına etki eden farklı söylemlerin de etkilerini yansıtır. Bu bağlamda, şehit annesi kimliğini incelemek önemlidir. Zira görüştüğüm annelerin anlatılarını incelediğimizde, bu “yeni” kimliğin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak kurgulandığına ve din ile milliyetçi söylemin onlardan (oğlunu şehit veren kadınlardan) bu rolleri şehit annesi olarak uygulamalarını beklediğine şahit oluruz. Bu bağlamda bu yeni kimlik nasıl kurgulanır? Ve en önemlisi bu anneleri “önemli” ve “özel” yapan nedir? Başka bir deyişle bu annelerin oğlunu trafik kazasında ya da bir hastalık sonucunda kaybetmiş annelerden farkı nedir?

Şehit Annesi Olmak Ne Demek?

Görüşüğüm annelere “Siz kimsiniz?” diye sorduğumda bu soru onları şaşırttı, ne demek istediğimi anlayamadılar çünkü kendilerine ait, bireysel, bir kimlik algıları yoktu. Soruyu değıştirip “Kendinizi tanıtabilir misiniz?” diye sorduğumda kendilerinden bahsetmeye başladılar. Ancak bu soruya verdikleri cevap da bireysel bir kimlik algısını yansıtmıyordu. Bu annelerle görüşmeye başladığımda ilk dikkat çeken unsur şehit babalarından farklı olarak “siz kimsiniz?” sorusuna verdikleri yanıtıdır.

Örneğın şehit annesi Ayşe şöyle tanıtır kendisini: “İşte şehit annesiyim, ev hanımıyım. Nasıl tanıtayım işte yıllardır çocuklarını okutan büyüten bir anne.”

Başka bir anne Meryem ise şöyle:

Şehit annesiyim. (...)Ben şimdi çok küçük yaşlarda evlendim. Ben 16 yaşında anne oldum ben. Derken babamızla aramızda, çocuklarımızın babasıyla aramızda olan sorunlar yaşadım. (...) Belli bir yaşa geldiğim zaman 4 çocuk annesi oldum. Bu ona kadar 4 çocuk anası oldum.

Görüldüğü gibi anneler kendilerini aile içerisinde, aile ile tanımlıyorlar. Bu alıntılar bize şunu gösteriyor kadınlar kendilerini bağımsız birer birey olarak değil, bir ailenin parçası olarak görüyorlar. Öte yandan, şehit babaları için “siz kimsiniz?” sorusu beklenmedik bir soru değildi. Annelerle kıyaslandığında cevapları daha kişisel bilgiler içeriyordu. Kendilerini ailesel bağlar içerisinde tanımsalar da, kişisel bilgilere öncelik veriyorlardı.

Örneğın, şehit babası Hamit şöyle cevaplıyor:

Adım Hamit, şehit babasıyım. Ben Karabük-Demir Çelik işletmelerinde üst düzey görevlere kadar gelmiş bir idareciyim. İkimizde emekli olup buraya geldik. 1 kızım 1 oğlum vardı. Biliyorsunuz oğlum şimdi çok uzaklarda.

Bir diğer şehit babası ise şöyle:

İsmim Kemal. 1950 doğumluyum. Sivas Zaralıyım. Kuruluştaki yönetimin 2. Başkan. Federasyondan da terör mağdurlarının da 2. Başkanı benim.

Yukarıdaki alıntılardan da görüldüğü gibi bu anneler oğullarının ölümünden sonra kendileri her şeyden önce “ben şehit annesiyim” diye tanımlamaya başlamaktadırlar. Bu anneler genç yaştaki oğullarını askere gönderiyorlar. Onlar oğullarının askerliğini yaparak dönmelerini beklerken oğullarının ölümü ile karşılaşıyorlar. Anneler çocuklarının zamansız ve hatta anlamsız bir nedenle kaybettiklerinde büyük bir travma yaşıyorlar. Hemen hepsi hayatlarının geri kalanını “duygusal ve ruhsal olarak sakatlanmış”¹¹ insanlar olarak sürdürüyorlar. Oğullarının neden öldüklerini açıklayamıyorlar kendilerine. Bu nedenle ölümü ve sevdikleri insanı kaybetmenin yarattığı boşluğu anlamlandırmaya ve sonrasında yaşanan acıyı katlanılabilir kılmaya yarayan bir kavram.

Bu bağlamda şehitlik kavramının şehit anneleri açısından dinsel ve toplumsal olmak üzere iki önemli sonucu var. Dini açıdan sonucuna bakarsak eğer Türkiye’de ve İslami coğrafyada şehitlik dinen kutsanmış, yüceltilmiş ve önemli bir olay. Şehit olanın hem kendisi hem ailesi dinen ödüllendiriliyor. Cennete gitmekle mükâfatlandırılıyorlar.¹² Dahası dinen özel uygulamalara tâbiler; örneğın, şehit olanın cenaze namazı kılınmaz, elbisesi ile defnedilir.¹³ Oğlunu yitirmenin bir telafisi olarak oğlun bu yeni statüsü benimseniyor. Bu yeni statü, yani oğullarının dinen yüceltilmiş, özel önem ve saygınlık atfedilmiş bir şeyi başarmış olması anneler için büyük bir öneme sahip. Oğullarının sahip olduğu bu kutsallık onların şehitliği ile annelere, ailesine, geçiyor ve onları Tanrının önünde saygın bir konuma getiriyor.

Dahası anneler bir yandan olanın bir insan hatası yani PKK’nın yaptıkları sonucunda olduğunu kabul ederken bir yandan da bunun Allah iradesi sonucunda olduğunu dile getiriyorlar. Sonuçta oğullarının ölümünün nedeni var: alın yazısı, kader. Vadesi gelmiş ölmüş olarak düşünülüyor. Bu nedenle din tüm spekülasyonlara son noktayı koyuyor. Sonuçta zaten Kur’an’daki ayetlere göre onların oğulları ölü değil: “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler, Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır.”¹⁴ Örneğın bir şehit annesi ile görüşmeye gittiğimde beni karşılayan şehit babası ilk önce beni ölen oğlunun fotoğrafı başına götürdü ve “sizi oğlumla tanıştırayım” dedi. Böylece oğullarının kaybı daha katlanılır hale geliyor. Hesap sorulacak ya da sorgulanacak bir yapı ya da kimse bırakmıyor bu dinsel yaklaşımlar.

Örneğın Şehit annesi Sıdka şöyle diyor:

Nasip kısmet alınının yazısıysa o yaşta ölmek yolda da düşer yine ölür ama alnında yazılı değilse ateşin içinde yürürse bir şey olmaz. Bunun arkadaşı vardı. 2 kişi ayrılmıştı komandoluğa öbürü demiş ki Rıza demiş ben gitmekten korkuyom demiş o ara yine çoğaldıydı. Ben çıkıcam demiş komandoluktan.

1990'da timden ayrıldı. Oğlum 1992'de şehit oldu, bir ay sonra öbürü yolda kaza yaptı. Kazada öldü, araba almış, 1 ay sonra o da arabaynan kaza yapıp.

Başka bir Şehit annesi Perihan ise şöyle anlatıyor durumu: "Allah rahmet eylesin yapacak bir şey yok alın yazısı mı takdiri ilahi mi? Bir de şurası var Cenab-ı Allah'a inanıyorsan şehitlik şeyine inanıyorsan demek ki alın yazısı yapacak bir şey yok."

Şehitlik kavramının toplumsal sonucuna bakarsak eğer şehit olmak yalnızca dinen kutsanan bir olay değil aynı zamanda sosyal bir saygınlık kazandırıyor. Silahlı eyleme dayanan grupların bu uğurda ölenleri yüceltmesi (örneğin şehitlik mertebesine erişme), çoğu zaman politik ve milliyetçi söylemlerin başvurduğu bir yöntemdir. Bu yüceltme, kahramanlaştırma yöntemi geride kalanları da bu uğurda çarpışmaya çağırabilmek için önemlidir. Çünkü milliyetçi söylemlerin ya da "hayali cemaatin" yeniden üretilmesinde bilinçlerin inşası önemlidir. Kahramanlık öyküleri milletin inşasında bilinçleri uyandırmak ve kolektif kimliği oluşturmak/doldurmak için sıklıkla başvurulan araçlardır.¹⁵ Çünkü bu araçlar milletin bekası için gerekli kolektif belleği yeniden doldurmaktadır. Bu hafıza kayıtları yaşananlardan milletin geleceği için ders almaya çağırılmaktadır insanları. Zira paylaşılan acılar, kederler, paylaşılan neşelerden daha çok kaynaştırır insanları.

Bu nedenle "*vatan uğruna ölmek*" bu insanlar için anlamlıdır. Çünkü bu ölüm hayatta kazanabilecekleri önemli konumlardan birini bu annelere sağlar: vatan uğruna "kahraman" olmuş bir oğlun annesi olmak. Vatan uğruna ölmek topluma önemli bir hizmette bulunmuş bir insanın konumu, ölene ve yakınlarına saygınlık sağlıyor. Bu saygınlığı sağlayan ise yaşanan bu ölümün diğer ölümlerden farklı olarak şehitlik olarak adlandırılmasıdır. Önceden sıradan ev kadınları olan bu kadınlar oğullarının ölümü (şehitliği) ardından herkesin tanıdığı, önemli devlet adamlarının ziyarete geldiği, muhatap aldığı kadınlar oluyorlar.

Bu bölümde de gördüğümüz gibi şehit anneliği "oluşturulan" bir kimliktir. Peki, oluşturulan bu yeni kimliğin bu kadınların hayatlarına etkileri nasıl oluyor? Yeni kimlik bu kadınlara yeni haklar kazandırsa da kaçınılmaz olarak, yeni sorumluluklar da yüklüyor. Dahası bu yeni kimlik onları oğullarının ölümünden önceki sosyal hayatlarından farklı olan yeni bir sosyal çevre ile de tanıştıyor. Bir sonraki bölümde bunları anlatmaya çalışacağım.

Şehit Annesi Olmak: Yeni Haklar, Yeni Sorumluluklar ve Yeni Çevre:

Haklar: Bahsettiğim gibi oğullarının vatan için şehit düşmüş olması, yani oğullarının eriştikleri "*şehitlik mertebesi*" gerek toplumsal, gerekse dini açıdan şehit annelerine özel bir konum ve bir takım ayrıcalıklar sağlıyor. Bu kadınlar edindikleri bu yeni statünün, başka bir deyişle şehit annesi olmanın onlara toplum ve devlet nezdinde bazı getirileri olmasını beklemektedirler. Bu "yeni" statünün kendileri için "yeni" haklar sağlamasını bekliyorlar. Bu şekilde kayıplarını bir ölçüde telafi etme çabasındalar. Şehit annesi Perihan durumu böyle anlatıyor:

Ben de anayım hem de sakatım sen bakmayınca bana kim bakacak? Sen bana bakmıyınca bu bakar mı? Sen bakıcan bana mecbursun bana bakmaya. Benim çocuğum olaydı ben 4-4'lük olurum. İyi o çocuğum olmayışlık, düştüm kim bakıcak bana.

Başka bir şehit annesi ise şöyle dile getiriyor durumu:

Maaşımızı biraz yükseltmelerini istiyorum. 402 Ytl. maaş alıyorum. Bunla nasıl geçineyim? (...) Ben şehit annesiyim, oğlum benim çiftliğimi beklemiyordu. Benim oğlum benim işimde çalışmıyordu. Benim oğlum yarı aç yarı tok Güney Doğuda askerlik yapıyordu ve teröristler vurdu. Teröristler vurdu benim oğlum. Her hangi bir kahve köşesinde, trafik kazasında ölmedi benim oğlum vatani beklerken öldü.

Bu bağlamda açıklık getirilmesi gereken başka bir konu ise bu haklar konusunda nasıl haberdar oluyorlar? Bu hakları etkili bir biçimde kullanabiliyorlar mı? Görüştüğüm annelerin anlatılarına baktığımızda ortaya şöyle bir durum çıkıyor; bu anneler TSK ya da üyesi oldukları Şehit Aileleri Derneği aracılığı ile öğrendikleri ve daha önemlisi oğulları aracılığıyla sahip olmaya başladıkları haklardan haberdarlar ancak.

Bunun ötesinde haklardan bahsedince diğer bir deyişle, "Haklarınızdan haberdar mısınız?" diye sorunca görüştüğüm annelere, konu otomatikman devlete karşı görevlere kayıyor. Türkiye'de yaygın olan devlet baba anlayışının bir sonucu olarak bu annelerden vatandaş olarak haklarından bahsetmelerini istediğimde devlete karşı kanunlarla belirlenmiş görevlerinden bahsediyorlar. Örneğin, bir şehit annesi haklar konusunda şöyle diyor: "Tabi canım yurttaşın görevleri vardır. Yurttaş olarak devlete kanun var, kanun dışı iş yaparsan sorumluluğun olmaz mı? İşte oy kullanıyoruz. Ne bileyim bir sürü hakkın var yani."

Haklar konusunda çarpıcı olan başka bir konu ise görüştüğüm annelerin haklarından bahsederken devlete olan görevlerinden bahsetmelerinin yanı sıra sahip oldukları tek hakkın oy kullanmak olduğu gibi bir algıya sahip olmaları. Ancak bu konuda da üzerlerinde ataerkil etkiler mevcut. Örneğin, bir şehit annesi oy kullanması hakkında şu yorumu yapıyor: “O nereye atarsa biz de peşine gideriz. Parti değiştirmedik. Yok, öyle bir şeyimiz yok, inatlığımız yok. Beyimiz nere atarsa biz de oraya atarız.” Bir şehit eşinin yorumu ise şöyleydi: “İkimizde bir partiye veriyoz yavrum.”

Başka bir annenin yorumu ise şöyle:

Kullanıyorum. Oğlumun ha bu şehit olanın şeyine bastım. Anne dedi Ecevit’i istiyordu bizi o okutuyor o yardımcımız oluyor diyordu. Benim efendimde Demirelciydi. (...) Şimdi çıkıyodum kapıdan çıkarkene oğlan şöyle tutuyordu anne diyordu böyle böyle şey ediyordu tamam diyordum. Herifte diyorduki at olana basıcan, at olana diyordu.

Buna ek olarak ise bu anneler oğullarının şehit olmasının sağladığı bu yeni statünün onlara sağladığı haklar konusunda “eğitiliyorlar”. Devletin devlet-vatandaş ilişkisi çerçevesinde kaçınılmaz olarak vatandaşına sağlaması gereken hakları içselleştirmek yerine, şehitlik olayı ile “öğretilmiş” haklara sahip oluyorlar. Sahip oldukları haklar üzerinde ise erkeklerin (eşin, ağabeyin, oğlun, vs.) söylemleri etkin. Özetle sahip oldukları hakları bireysel olarak kullan(a)mıyorlar. Bu nedenle yaşanan olayları sorgulamakta pasif kalıyorlar ya da kendilerinde o gücü bulamıyorlar. Çünkü sahip oldukları haklar dahil yaşamlarını belirleyen ya da etkileyen çoğu zaman etraflarındaki erkekler oluyor.

Başka bir şehit annesi Geyfer şöyle diyor: “Bize hava üssünden gönderiyorlar. Böyle bundan yararlanacağınız, şu böyle olacak, bu nasıl olacak diyi. Onlar gönderiyor şeyden.”

Bir şehit eşi Sakibe ise durumu bu şekilde özetliyor:

(...) Hiç bilmiyorduk biz. Bize şey geldi. Bir subay geldi köyde idik. Geldi oturdu işte yazdı böyle her şeyi. Neyse o vakit işte biz dedi her yerden yararlanacağınız, doktordan, aylık alacağınız falan filan işte o söyledi. (...)

Sorumluluklar: Ancak tüm bu ayrıcalık ve haklara rağmen bu yeni statü annelere belirli sorumluluklar da yüklüyor. Şehitler üst düzey askeri ve resmi yetkililerin katıldığı devlet töreniyle gömülmekte, yollara, parkalara ve okullara adları verilmekte, ailelere şehit aylığı bağlanmakta, diğer erkek kardeşlere askerlik yapmaktan muaf olma hakkı tanındığı gibi devlet tarafından çeşitli iş olanakları sağlanmakta. Bu nedenle anneler şehit düşen oğullarına layık bir yaşam sürdürmek için uğraşıyorlar. Ona göre davranıp, ona göre belirli insanlarla konuşup görüşmeye dikkat ediyorlar. Çünkü kazandıkları bu saygınlığın ve bu saygınlığın kazandırdığı “yeni” hakların kaybolmasından korkuyorlar. Bir anlamda bu anneler daha önce sahip oldukları görece özgürlüklerini kaybediyorlar. Çünkü edinilen bu yeni saygın kimlik sınırlıyor onları. Artık hayatlarına şehit annesi olarak devam ediyorlar. Durumun hassasiyeti nedeniyle de herkese güvenip konuşamıyorlar. Daha önce iletişimde oldukları insanlarla ilişkilerini değiştirebiliyorlar çünkü kendilerini ve yaşadıkları acıyı anlamadıklarını düşünüyorlar. Dahası edindikleri bu yeni konum onları temkinli olmaya zorluyor.

Örneğin, bir şehit annesi Güler şöyle diyor:

Korkuyorum şöyle acaba karşımdaki kim? Sizinle konuşuyorum sizi tanımıyorum belki siz terörsünüz beni konuşturup benden bir sır alıp başka şehit yapmak için mi konuşuyorsunuz benlen.

Görüştüğüm anneler, ev kadını iken sahip olduğu çevreden farklı sınırları belirli, kendine has “görünmez” kuralları da olan kapalı bir çevreye adapte ediyorlar kendilerini. Burada görünmez kurallardan kastım ise şu; belirli yazılı norm ya da kurallar bulunmasa da görüştüğüm her kadın şehit annesi olmanın özellikleri konusunda belirli bir tasvire sahip. Örneğin, kendini acındırmamak, şehidine laf getirmemek, sessiz ve gururla acısını yaşamak gibi.

Bir şehit annesi şöyle anlatıyor: “(...)Öyle çocuğun arkasına sığınarak kendini acındırıyormuş gibi geliyor herkese. Ben şehit annesiyim yapamam ki. Yapanlar var görüyo ama olmaz öyle.”

Sosyal Çevre: Pek çok anne şehidine layık olmak umudu ile kendilerini değiştiriyorlar. Oğulları şehit olmadan önce, görüştüğüm annelerin sosyal çevreleri akrabaları ve komşuları ile sınırlı iken, oğullarının şehit olmasından sonra, çevreleri değişiyor. Bu anneler şimdi komutanlardan maddi ve manevi konulardan tavsiye isteyebiliyorlar. Komutanlarla iletişim içinde oluyorlar çünkü hemen hemen her il ve ilçede onlarla ilgilenmek için bir ya da birden fazla komutan var. Küçük kasaba ya da büyük şehir olsun, askeriyede bu ailelerin isimleri mevcut. Sonuçta girdikleri bu yeni çevrenin kendine has kuralları ve normları var. Şehit anneleri bu kurumların tam içerisinde yer almasalar da oğullarının askerliklerini yaparken ölmüş olması askeriye ile aralarında bir bağ kuruyor ve o çevrenin bir parçası haline geliyorlar. Oğullarının şehit olmasından önce “sıradan” bir ev kadını

iken şimdi bir “şehit annesi.” Bu nedenle bu kadınlar kendilerinde bu yeni konumun ve bu yeni çevrenin kural ve normlarına uyma sorumluluğu hissediyorlar. Bunun bir sonucu olarak pek çok anne hayat tarzlarını, alışkanlıklarını ve sosyal dayanışma ağlarını değiştiriyorlar. Daha önce görüştüğü komşuları ya da akrabaları ile görüşmemeye başlıyorlar. Örneğin, bir şehit babası oğlu öldükten sonra abisi ile görüşmemeye başladığını çünkü abisinin şehit olan oğluna uygun davranmadığını belirtmişti. Görüştüğüm çoğu anne üyesi oldukları dernek sayesinde etraflarındaki şehit anneleri ile görüşmeye başlıyorlar. Bu durumda onlara kapalı bir çevreye mahkûm ediyor. Dahası yeni sosyal çevreleri dernek, askeriyeye ya da şehitlik oluyor.

Bu annelerin derneklerle ilişkileri ise başka bir önemli noktadır. Annelerin üyesi oldukları ya da ilişki içerisinde olduğu derneklerin annelerin kimlik algılarında ve sosyal çevre ile ilişkilerinde önemli bir etkileri var. Bu derneklerin önemi nedir, anneler bu derneklerden nasıl haberdar oluyorlar, bu derneklerde bu anneler nasıl bir pozisyonda yer alıyorlar? Bir sonraki bölümde bu konuları ele alacağım.

Şehit Anneleri ve STK İlişkileri:

Bazı anneler dernek ve örgütlere üye oluyorlar. Ancak bu örgütlenme çabalarının amacı ölümleri durdurmak değil; birbirlerini tanımak ve yardımlaşmak, yasal haklarını¹⁶ almak, dertlerini kamuoyuna duyurmak. Bu örgütlere örneğin Ankara’daki Şehit Aileleri Derneğini incelediğimiz de karşılaştığımız şey buralarda annelerden çok babaların aktif olduğu. Babalar medyayla, devlet adamları ile ve diğer STK’larla iletişimde. Anneler de bu örgütlere geliyor ancak daha çok özel alandaki görevleri ile sınırlı kalıyor yaptıkları. Önemli bir misafir geldiğinde onu ağırlamak ona çay servisi yapmak gibi.

Örneğin derneğe üye bir şehit babası annelerin dernekteki durumunu şöyle anlatıyor:

Aktif olmasalar dahi bizi yalnız bırakmıyorlar. Derneğimize geliyorlar efendim. Hem üye oluyorlar hem de burada olup bitenleri. Ziyaretçilerimiz oluyor. Partilerimizden geliyorlar. Onlarla birebir muhatap oluyorlar.

Yukarıda bahsettiğim saygınlığı daha çok erkekler, babalar, kullanıyor. Yani ailede bir şehit annesine sahip olmak babaların kamusal alanda konuşmalarına ve dinlenmelerine neden oluyor. Erkekler hem şehit babası oldukları hem de evde bir şehit annesi olduğu için kamusal alanda daha görünür oluyorlar örneğin randevu falan almaya gerek duymadan komutanları, kaymakamları görebiliyorlar. Dernekte örneğin ben de konuşmak için isim istediğimde özellikle seçilen anneler var. Derneğin politikası doğrultusunda kendisine öğretilen şeyleri anlatan “uygun” anneler. Eskeza bazı anneler eleştirirse orduyu falan dernekte “uygunsuz” olarak işaretleniyor ve dernekte yer almaları hoş karşılanmıyor ne de medyada falan konuşmaya gönderiliyor. Bu annelerden beklenen acısını sessizce çekmeleri ve kendilerine sorulduğunda sadece oğlunun ölümünün nasıl olduğunu anlatmasıdır.

Özetlersek eğer, bu anneler evdeki, dernekteki ya da askeriyedeki erkeklerin sayesinde kamusal alanda oğulları aracılığı ile bir söz söyleme olanağı sağlıyorlar. Bu söz söyleme konumları “annelik” kimliklerine bağlı kalıyor. Bu kimlik onlara sadece çocuklarının sorunları çerçevesinde bir konuşma olanağı sağlıyor ancak Serpil Sancar’ın kelimeleri ile özetlemek gerekirse; “bunu aşan konularda kendilerini güçsüz görüyorlar.”¹⁷ Şehit anneleri gerçeğinde, anneler evlerinden ayrılıyorlar, şehitliğe gidiyorlar ama bu onların gerçekten kamusal alanda yer aldıklarını göstermiyor. Çünkü anneler kendilerine ev ve aileye ek olarak buralarda yeni özel alanlar yaratıyorlar. Diğer şehit anneleri ile bu alanlarda görüşmek kendileri için ev ve aile dışında iletişim kurulabilecek yeni özel alanlar oluyorlar.

Bu saygınlık anneleri kaçınılmaz olarak özel alana daha da hapsediyor çünkü iletişimi babalar, baba yoksa evdeki diğer erkekler sağlıyor. Annelere haklarını onlar anlatıyor, gerekirse onlar konuşuyorlar. Şehit babaları şehitliğin saygınlığını edinirken, aynı zamanda şehit annelerini sessizleştiriyorlar çünkü kazandıkları bu sosyal statüyü kaybetmekten korkuyorlar. Çünkü oğulları öldükten sonra evi geçindiren kalmıyor ve sahip oldukları tek şey adlıkları şehit aylığı onu kaybetmekten korkuyorlar. Özetle bu kadınlar edindikleri yeni kimlikle her ne kadar kamusal alanda görünseler de bu yeni kimlik onların davranışlarını, kişisel tercihlerini yukarıda belirttiğim nedenlerden ötürü sınırlıyor ve yaşamları milliyetçi, dinsel ve ataerkil söylemler tarafından yeniden belirleniyor. Bu yeni kimlik onları “belirli” bir çevreye ve özel alanlara hapsediyor. Sonuçta haklarında birçok şey söylenmesine rağmen kendi anlatıları görünmez kalıyor. Bu görünmezlik nedeni ile de muhalif ya da feminist politikalara ve/veya söylemlere entegre olamıyorlar. İlerleyen bölümlerde bu yeni kimliğin bu kadınlara nasıl bir devlet, askerlik, savaş ve çözüm algısı getirdiği anlatmaya çalışacağım.

Şehit Anneleri İçin Devlet ve Askerliğin Anlamı:

Şehit Annelerinin Devlet Algısı:

Görüştüğüm şehit annelerine “Devlet hakkında ne düşünüyorsunuz? Devletten beklentiniz nelerdir?” gibi soruları sorduğumda ise şu tablo karşına çıktı. Devlet algıları Türkiye’deki “devlet baba” algısından öteye gitmiyor. Koruyucu, kollayıcı ve gerekirse cezalandıran “devlet baba” algısına sahipler ki bunu yukarıda haklar konusunda da anlatmaya çalışmışım. Bir diğer şaşırtıcı nokta ise devlet denildiğinde politikacılar ve meclise ek olarak akıllarına komutanlar ve ordunun gelmesi.

Öte yandan bu annelerin devletle resmi olarak ilk karşılaştıkları yer oğullarının askerliği. Çünkü bu kadınlar ataerkil dayanışma ağlarına bağlı kaldıkları için oğullarının askerliği ve şehitliği sırasında devletle karşılaşıyorlar. Onlar için devlet kutsal ve devlete sadakat önemli bir değere sahip.

Bunun yanı sıra görüştüğüm annelerin neredeyse hiçbiri ordu hakkında bir eleştiride bulunmadı. Örneğin bir şehit babasının yorumu şu şekilde: “Bunun önüne geçecek olan halktır, millettir ama başta devlettir. Siyasiler yanlış yapabilirler, fakat devlet başındakiler, Cumhuriyeti kollamakla görevli kurumlar (ordu) ağırlığını koyacaklar.”

Bir şehit annesi ise ordu hakkında şöyle yorum yapıyor: “Siyasiler akıllarını başlarına alsınlar, orduyu siyasete bulaştırmasınlar. Ordu gönüllü olarak girmiyor ki siyasete ve hatta orduya davetiye çıkartıyorlar.”

Oğulları şehit olmuş olsa bile görüştüğüm anneler için devletin meşruluğu sarsılmıyor. Oğullarının devlet eliyle devlet görevi yaparken ölmesi vatandaşla devlet arasındaki ilişkiyi bozmuyor. Ancak yine de devletin faaliyetlerine getirilen eleştiriler mevcut. Bu noktada eleştirilen daha çok hükümetler ve politikacılar oluyor.

Örneğin Şehit annesi Hatice hükümete tepkisini şöyle dile getirmektedir: “Benim çocuğum bu Erdoğan zamanında oldu. Eğer bu başa gelmeseydi bu artmazdı. Benim çocuğum böyle olmazdı. Benim elime verseler gözlerini çıkartırım, vermem ben AKP’ye vermem.”

Bir başka şehit annesi Sıdika ise şöyle yorumluyor: “Şehit ailelerine devlet bir umursuz, bir ilgisiz. Daha önceki hükümetlerde de bir şey yoktu ama bu da beter.”

Bu noktada “Devletten beklentileriniz nedir?” diye sorduğumda ise cevapları yukarıda anlattığım gibi yeni statünün getirdiği yeni hakları sağlama konusuna geliyor. Örneğin bir şehit annesi şöyle cevaplıyor: “(...) devletten çok beklentimiz var. İsteklerimiz vardı. (...) Şehit ailelerine bir refahlık getirsin dedik (...)”

Bunun yanı sıra görüştüğüm pek çok şehit babası ise devletten yaşanan olaylara bir çözüm bulmasını bekliyorlardı. İlerleyen bölümde de anlatacağım gibi bu bağlamda şehit anneleri sessiz ve cevapsız kalırken, şehit babaları devletten ordunun da elini gücündirecek politikalar yapmasını bekliyorlar.

Örneğin bir şehit babası şöyle dile getiriyor beklentisini: “Türk ordusu kendi başına bir Türk ordusu vardır ama Türk ordusu da siyasete bağlı. Bir Türkiye Cumhuriyeti devleti vardır. O kararları almayınca Türk ordusu kendi başına gidemez.”

Başka bir şehit babasının ordu hakkındaki yorumları ise şöyle: “Bu bir siyasi irade meselesi. Siyasi irade buna müsaade etmezse onların da yapacağı bir şey yok. Sonra bu tek başına bizim ordunun inisiyatifinde de değil.”

Bu noktada da şehit annelerinin askerlik hakkında ne düşündüğüne bakmamız gerekiyor.

Şehit Annelerinin Askerlik Algısı:

Türk milliyetçiliğine göre, Türk milleti gelişmiş bir askeri anlayışa sahip asker bir millettir.¹⁸ Eğer bu millet doğası gereği asker bir millet ise zorunlu askerlik hizmeti bu doğa gereği devlet ve vatandaş ilişkisi içerisinde sorunsallaştırıl(a)maz. Oğullarının askerlik hizmeti anneler için bir nevi devlete olan bağlılıklarını, inançları göstermenin yolu. Askerlik, devletin ve vatanın sürekliliği, bütünlüğü ve güvenliği için gerekli olan bir şey. Askerlik kültürel olarak algılanıyor ve vatan ve milletle bağdaştırılıyor. Bir şehit annesi askerlik ve güvenlik meselesini şöyle anlatıyor: “Askeriye olmazsa birbirini yer millet. Askerlik yapılmalı tabi yoksa oralar buraya döner hep.”

Türkiye’deki yaygın görüşe göre şu iki kavram birbiriyle ilişkilidir: askerlik ve erkeklik. Bu Türkiye’nin militarist yapısının doğal bir sonucu: *Her Türk asker doğar*. Askerlik genç erkeklerin hayatında önemli bir konuma sahip (adam olma, evlenme vs.). Alp Biricik’in de dediği gibi Türkiye’de “adam olmanın” ve dolayısıyla erkekliliği ispatlamanın bir “aşaması” askerlik görevini zamanı geldiğinde tamamlamaktan geçer.¹⁹

Örneğin, evlilikler genellikle askerlik sonrasına kadar ertelenir ve askerlik hizmeti yapmadan önce iş bulmak zordur. Benim gördüğüm annelerin çoğu, oğullarının askerlik sonrası evleniyor olacağını belirtti.

Türkiye’de, bir erkeği askere göndermek için önemli törenler düzenlenir. Bu törenin en popüler olanı ülke çapında otobüs istasyonunda oluşur. Bu törenin içinde askere gidecek erkek müzik eşliğinde, büyük aile partilerinde, bazen davul-zurna ile Türk bayrakları sallayarak ve arkadaş ya da akrabalarının omuzlarında sallanır. Navaro-Yashin bu durumu şöyle yorumlar: “1990’lı yıllarda, askerlerin bu "veda partileri" devlet için saygı gösterisine dönüştü. Devletin ünü, yüceliği ve gücü bu askerlerin veda gösterilerinde onaylanıyor. Bu veda töreni yoğunluğu ile şehitlerin sayıları artışı arasında doğrudan bir ilişki gözlemlemek mümkündür.”²⁰

Bu bağlamda her ne kadar bu anneler için oğullarının ölümü anlamsız da olsa askerliğin önemi aynı kalıyor. Ancak şehitlikten sonra bu anneler için askerliğin türü değişiyor askere göndermeme gibi bir durum söz konusu değil. Bu sefer askerliğin Batıda yapılmasını ya da ölen oğlun kardeşi varsa askerlikten muaf tutulmasını istiyorlar. Devlettten askerlik konusunda adil davranmalarını istiyorlar. Örneğin bir şehit babasının yorumu şöyle:

Ben evvel gün mesela şeye gittim, yemeğe gittim. Masa burdan var ki tee şu binaya kadar mesela. Bakıyom hep fakir ailesi, Hiçbir zengin ailesinin yok orda. Hiç zengin ailesinin çocuğu ölüyor mu? Tabi milletin canı yansın.

Bir şehit annesi ise şöyle düşünüyor:

Askerliği herkes yapmalı. Herkes yapmalı derken herkes eşit şekilde yapmalı. Benim çocuğumu güney doğuya gönderirken buradaki bir büyüğün çocuğu da gidip evinden 200 metre uzaklıkta yapmamalı.

Onlara göre yaşanan bu ölümlerin son bulmamasının sebebi PKK olduğu kadar politikacılar da. Politikacılar kendi oğullarını bu çatışma alanlarına gönderseler, onların da canı yansa, bu olaylara son vermek için uğraşabilirler. Çoğunlukla Tansu Çiller’in oğlunun askerliğinden örnek veriyorlar. Şehit annesi Geyfer kızgınlığını şöyle dile getiriyor:

Onların şeyinde mi senin benim oğlum ölmüş. Onlardan bir tane var mı? Hep bir şeye geldi mi toplantıya şehit törenine bir tane öyle kravatlı yok. Hep bizim gibi köylü takımı. Onlarında canı yansa biter tabi. Onlardan bir tane şehit olsun bakayım. Var mı duyuyon mu hiç?

Bir diğer anne Hamdiye ise şöyle:

Benim çocuğum ölünce başbakan Çiller idi. Çillerin oğlu şeyde saklanmış Deniz apartmanda diye. Yani hiç askerlik etmemiş. Ben o gün bağırdım Allah biliyor. Niye hiç zenginlerin ki ölmüyor. Ordan biri dedi ki ah teyzem dedi zenginlerin çocuğu ölür mü dedi. Köylülerin, garibanları öne sürüyorlar hep onlara oluyor dedi.

Bu anneler diğer askerlik türleri için ne düşünüyorlar bu konuda açıklık getirilmesi gereken bir konu. Gördüğüm annelerin vicdani ret, paralı askerlik ve bedelli askerlik konusundaki yorumlarını ise diğer bölümde ele alacağım.

Şehit Anneleri ve Vicdani Ret²¹, Paralı Askerlik ve Bedelli Askerlik:

Yaşadıkları acı dolu deneyimlere rağmen, bu anneler kesinlikle sağlıklı bir Türk gencinin askerlik yapmaması fikrine karşılar. Vicdani reddi kesinlikle reddediyorlar. Bedelli askerliğe de karşılar. Para karşılığı yapılan askerlikle vatanın korunmayacağına inanıyorlar.

Örneğin Şehit annesi Meryem şöyle ifade ediyor durumu: “Paralı askerliğe gelince... Bu ülkede bu ülkenin nimetlerinden faydalanan her sağlıklı Türk genci askerliğini yapacaktır. Paralı askerler vatani sever mi korur mu hiç?”

Bir başka şehit annesi Güler şöyle diyor:

Valla kıyamet kopana kadar şehit olacak kıyamet kopana kadar da şehitler vereceğiz biz. Fakat tabi askerlik kutsal bir görev askerlik hiç bitmeyecek taa dünya kurulduğundan batana kadar askerlik devam edecek.

Şehit annesi Nazife ise tepkisini şöyle dile getiriyor:

Vicdani ret mi öyle şey olur mu? Herkes görevini yapıcak. Askeriye olmazsa biz burda sağlamca yatabilir miyiz? Herkes yapıcak askerliğini. Vatan görevini yapıcak. Kız ise kocaya vericek, oğlan ise askere vericek. Askerlik şart.

Tüm bunların dışında bu şehit anneleri askerliği ve askerliğin doğurduğu ataerkilliği yücelten davranışlar sergilemektedirler. Oğullarının askeri üniformalı resimlerini, madalyalarını, plaketlerini evin her yerinde sergilemektedirler. Dahası anlatılarında oğullarının nasıl “başarılı” bir asker olduğunu anlatırlar. Örneğin

çatışma sırasında arkadaşlarını nasıl kahramanca savunduklarını, ölümlerine bile kaç kişi öldürdüklerini gururla, övünerek anlatırlar. Tüm bu anlatıların ışığı altında şu soru cevaplanması gereken bir soru olarak aklımıza şu geliyor: Bu anneler yaşanan çatışmalar hakkında ve çözüm konusunda ne düşünüyorlar?

Şehit Annelerinin Savaş ve Çözüm İçin Düşündükleri:

Şehit Annelerin Savaş Algıları:

Öncelikle bu anneler oğullarını savaşa göndermiyorlar. Bu anneler oğullarını devlet hizmetine gönderiyorlar. Serpil Sancar'ın araştırmasında da bulunduğu gibi benim de karşıma şu algı çıktı: Anneler için "öldürmek" ve "ölmek" bağdaşmıyor. Vatan için öldürmekle insan öldürmek aynı şey değil.²² Bu nedenle savaş kavramı onlara tanıdık gelmiyor. Tüm bunların içinde onlar için tek önemli olay oğullarının ölümü. Bunun ötesinde oğullarının bir savaş içinde öldüğünü düşünmüyorlar. Savaş yabancı bir ülke ile yapılırsa savaştır onlar için.

Biz Rusya ile savaşıyoruz, biz Amerika ile de savaşıyoruz yabancı bir ülke ile evet savaşılmış olsak ben de giderim gücümün yettiği kadarı ine yapıyorsam yapayım şehit olurum ne mutlu bana. Ama şu anda ben nereye göndereyim. Kiminle savaşıyoruz biz? Terör işte bu ne bileyim.

Bir başka yorum ise şöyle:

Yine de terörizm ama karşına çıkmıyor. Onlar terör eylemi yapıyor fırsat buldukça işte yola bomba koyuyor, uzaktan kumanda ile bomba patlatıyor. Öyle inen yine mücadelelerine devam ediyor. Terör olayı yani buna iç savaş desen diyemiyon terör olayı.

Görüldüğü gibi açık bir savaş algısı yok bu annelerin. Savaş kavramı dillerinde eksik ancak tüm bu yaşananlar onlar için bir *terör* olayı. Bu terör olayını bitirmek de siyasilerin görevi olarak görülüyor. Ancak burada annelerin dilinde bir çelişki söz konusudur. Bir yandan daha fazla kan akmasını istemezken; öte yandan oğullarının öcünün alınması için gerekirse kendilerinin bile ölebileceklerini öldürebileceklerini dile getiriyorlar. Bunun dışında görüştüğüm anneler için Müslüman bir toplumda Müslümanların birbirini öldürmesi imkânsız. Bu anneler popüler dış mihraklar algısından öte bir algıya sahip değiller. Bazı anneler için herkes Türkiye'nin düşmanı. Örneğin, bir annenin yorumu şöyle:

Bizim Avrupa dostlarımız, müttefiklerimiz bayağ Türkiye Cumhuriyetini kullanıyorlar. Bunu devam ettiriyorlar acaba Türkiye'yi nasıl parçalıycaz, nasıl yıkıcaz bizim içimizden var, dışımızdan var. Bunu böyle görüyoruz.

Bir başkasının yorumu ise şöyle:

Onların bize olan düşmanlıkları dostluğa dönmedikçe bu savaşın sonunun geleceğine ben inanmıyorum. Bugün Amerika bunların arkasında, resmen arkasında. Amerika hem dostuz diyor hem de yolda yürürken de çelme atıyor.

Hemen hepsi Türkiye üzerine oynan oyunlar konusunda uzman bir dille konuşuyorlar etnik ve dini kökenleri farklı olsa da yaptıkları politik yorumlar aynı.

Örneğin, "Bugün Amerika bunların [PKK] arkasında, resmen arkasında. Amerika hem dostuz diyor hem de yolda yürürken de çelme atıyor."

Bir başkası şöyle diyor: "(...)Kürt sorunu yoktur. Terör meselesi vardır. Terör meselesinin kaynağı da dış güçlerin bunları besleyip Türkiye'ye karşı kalkan olarak koz olarak kullanmasıdır."

Bu noktada şehit anneleri Kürtlere nasıl yaklaşıyorlar, Barış Anneleri hakkında ne düşünüyorlar? Bu sorular diğer bölümde cevaplamaya çalışacağım sorulardan bir kaç.

Şehit Annelerinin Kürt Algısı:

Kürt sorunuyla ilgili konuşmak istediğimde ise otomatikman konu PKK ile bağdaştırılıyor. PKK başkaları tarafından Türkiye'yi zayıflatmak için kullanılıyor. Örneğin şehit annesi Ayşe Naciye şöyle yorumluyor: "Omuz omuza düşmanı birlikte çıkarttık, beraber çatışmışız. Onlar farklı değil ama cahiller işte Amerika, AB diyor onlar yapıyor." Şehit anneleri Kürtlerin dillerini konuşmalarından, kültürel haklara sahip olmalarından korkmuyorlar ama bunu şiddet kullanılarak alınmasını onaylamıyorlar. Birinin kendi vatanında kendi vatandaşlarına şiddet kullanması vatan hainliği olarak görülüyor. Bu şiddeti ortadan kaldırmadıkça çözümün olacağına inanmıyorlar. Bu şiddetin sona ermesi içine PKK yok edilmeli. Kürtlere karşı belirgin bir husumetleri yok. Çoğu hayatında Doğu'lu tanımıyor. Tanıdıklarını ise "iyi insanlar" olarak tanımıyorlar. Şehit annesi Sakibe şöyle anlatıyor: "Bizim Kürtlere öylesine boğuşacak kadar bir düşmanlığımız yok. Biliyorsunuz hep birlikte vatan uğruna çarpışmış."

Konuştuğum birkaç Kürt şehit annesi ise kendilerinin Kürt olmasından çok şehit annesi olduğunun vurgusunu yapıyor. Bir şehit annesi şu şekilde anlatıyor:

Bizim Kürt şehitlerimiz var aha şimdi buradaydı abla gidiyorum dedi Kürt şehitlerimiz var çok iyi. Bizim Türk Cumhuriyetin'de Kürt Türk bilmem Alevi Sünni şu bu diye bir sorunumuz yoktu bugüne kadar. Benim annem babam Antakyalı. Bizim Antakya'da yedi millet var, Yahudi'si var, Ermeni var, Hıristiyan var...

Öte yandan şehit anneleri yaşananlardan dolayı oğullarını iyi yetiştirmedikleri, iyi bir eğitim vermedikleri için PKK'lıların annelerini suçluyorlar. Onları "kötü" anne olarak görüyorlar. Konuyu "Barış Anneleri"²³ne getirdiğimde ise onları anladıklarını ancak onlarla aynı masada oturup konuşamayacaklarını dile getiriyorlar. Bir anne durumu şöyle anlatıyor:

Benim oğlum şehit olmuş o taraftan dolayı, onun belki de oğlu bu taraftan dolayı şehit olmuştur. Biz ikimiz bir araya gelemeyiz. Ben şehit annesiyim terör anneleriyle babalarıyla veyahut da kardeşleriyle bir masada oturup konuşmam dedim ve anında kalktım oradan. Aynı şeyi şimdi gene yaparım yani imkanı yok ben görüşmem.

Şehit annesi Birgül ise Barış Anneleri hakkında şöyle düşünüyor:

Kimsenin malında canında hiçbir şeyinde gözümüz yok yani çalışalım biraz iş şeyi olsun biz öyle geçinelim. Onlar çocuklarını öyle alıştırmışlar ki benim oğlum niye terörist olmadı? Bu zamana kadar ne kadar acılar çektim ama ben onların kanında var. Benimle eş değerde olmayı düşünüyor onlar yani faydalanmak istiyor ama asla af etmem yani bunu böyle yapmanı af etmem.

Tüm bu bilgilerin ışığı altında bir sonraki bölümde tartışacağım soru ise şu: şehit annelerinin bir çözüm önerisi var mı?

Şehit Annelerinin Çözüm Algısı:

Görüştüğüm annelerin belli bir savaş algısı olmadığı gibi, anlatılarında barış da eksik. Bu anneler yukarıda da belirttiğim gibi çoğunlukla milliyetçi, dini ve ataerkil söylemlerin etkisinde kaldığı için bu annelere çözüm hakkında ne düşünüyorsunuz diye sorduğumuzda, bu soru onları şaşırtıyor çünkü bu zamana kadar kimse onlara ne düşündüğünü sormamış. İşlerini hep erkeler halletmiş. Bunun sonucu olarak barış kavramı onlar için bir şey ifade etmiyor. Doğu ve güney doğu Anadolu'daki çatışmalar hakkında bir çözüm önerisinde bulunmalarını istediğimde ise çözüm siyasilerden gelmeli diyorlar. Koltuk kavgasına tutuşmak yerine yaşanan kardeş kavgasına son vermeleri gerektiğine inanıyorlar. Bu noktada siyasiler bir şey yapmadıkça düzenlenen operasyonların bir çözüm olacağına inanmıyorlar. Ancak siyasilerin önerdiği "genel af", "pişmanlık yasası" gibi önerilere kesinlikle itiraz ediyorlar. Örneğin bir şehit babası durumu şöyle ifade ediyor:

Efendim oy uğruna, efendim ben orayı küstürmeyeyim, ben onlara sempatik gözüküyüm yanlış yoldalar. Tüm hükümetler için yanlış yoldalar. Ben size bunun bir örneğini vereyim 57. hükümetti biz yönetim kurulu üyeleri olarak gittik kendileriyle konuştuk. Efenim bakın o zaman bir pişmanlık yasası adı altında af çıktı. Kimisi geldi bakın pişmanlık yasası dedi, kimisi geldi topluma kazandırma yasası dedi, kimisi geldi dağdan inme- eve dönüş yasası dedi. (...) Bugün her ne isim altında olursa olsun çıkan aflardan bir tane pişman olup da vatanına milletine ailesine dönen terörist yoktur. Tekrar geri dağa çıkmıştır. Terör geri askerimizi, polisimizi öldürmüştür. Onların anlayacağı dil balyoz gibi tepesine inmektedir.

Özetle, Sancar'ın da dediği gibi "bu anneler ve siyasal kurumlar arasında bir bağ olmadığından" annelerin sözleri "apolitik" kalıyor.²⁴ Çünkü daha önce de belirttiğim gibi siyasiler ve siyasi kurumlarla ilişkileri evdeki ya da dernekteki örgütler kurduğu için bu anneler çözüm konusunda etkili olamıyorlar. Kendilerini politik süreçlere etki eden, karışan hatta yönlendiren bireyler olarak düşünemiyorlar. Örneğin bir şehit annesi şöyle yorumluyor:

Ancak oyumuzla bu süreci etkileriz. Onun dışında elimizden bir şey gelmiyor. Belki bu mitinglere katılabilir ama mitinglerinde durumunu görüyorsunuz. Biz sadece evde oturup dua etmekten başka bir şey yapmıyoruz.

Çözüm için belli başlı önerileri ise PKK'nın ortadan kaldırılması, daha etkili operasyonlar yapılması ve siyasetçilerin daha etkili politikalar üretmeleri konusunda. Görüştüğüm pek çok anne oy uğruna kendilerini (şehit annelerini) ve ölen oğullarını yok sayarak bu adamlara (PKK'ya ya da adı terörle anılan kişilere, bölgelere) fazla imtiyaz ve ödün verildiği konusunda hem fikir. Bir şehit annesi kızgınlığını şöyle dile getiriyor:

Leyla Zana öteki Şemdin Sakık hangileri varsa onların Sırrı Sakık'mıdır nedir hepsi devletten maaş alıyorlar. Peki neden bu hükümet onların şeylerine el koymuyor bir yasa çıkarıp da neden maaş alıyorlar ben alıyorum 402 milyon o alıyor 6-7 milyar maaş alıyor millet vekili maaşı alıyor bütün haklardan da yararlanıyor onlar el üstünde tutuluyor (...)

Fakat burada hafife alınmayacak ve üzerine gidilmesi gereken bir anne grubu da bulunmakta; onlar da yalnız anneler: ya boşanmışlar ya da dullar. Doğal olarak üzerlerinde ataerkil bir dayanışma ağı bulunmamakta. Kendi işlerini kendileri halletmek zorundalar. Bu nedenle bazıları orduyu, devleti ve süreci eleştiriyorlar. Örneğin,

Şehit annesi olmak şöyle bu devletin bir politikası devletin hatası bu benim elimde olmadan götürüyorlar. Oğlumun gurur duyuyorum şehit olduğu için amma. Bizi kullanıyorlar sadece, sadece bizi kullanıyorlar. Anneler duygusal ama anneler hep biliyor onların yaptıklarını. (...) Neden erlere yok. Rütbelilere var sadece. Rütbeli devletin şehidi erde benim şehidim. Topun ucunda kim var asker var, Mehmetcik var değil mi? Hadi Mehmetcik git topun ucuna doğru git Mehmetcik vuruluyor en ilk önce, ilk önce kaza Mehmetciğin başına geliyor. Peki, benim Mehmedimi, Ahmedimi neden ayırıyorlar? Neden böyle dışlıyorlar? Ne için şehit oldu benim oğlum pisi, pisine şehit oldu. Karşımızda düşmanı göremiyoruz ki biz. Görünmeyen bir şey var o da hükümetler idare ediyor politikaları değişmiyor. Aynı konum aynı yani bizi kandıramazlar.

Sonuç ve Değerlendirmeler:

Şehitlikten sonraki deneyimler yalnızca milliyetçilik ve dinin etkilerini değil ama belki de en önemlisi bu kadınların şehit anneleri olarak kendi kimliklerini oluşturdukları yaşam dünyalarının detaylarını verirler. Anlatılar şehit annesi olma anlamı ile başlar. Bu anneler oğullarının eve dönmelerini beklerlerken, ansızın oğullarının ölümleri ile karşılaşır. Bunun bir sonucu olarak, ölüm anlamsız gelir. Bu noktada milliyetçilik ve din ölümü ve yaşanan travmayı teskin eder. Bu açıdan, şehit annelerinin kimlikleri birçok farklı söylemin açığa çıktığı melez bir sahnedir.

Türkiye'deki anneler PKK terörünün mağdurları olarak sunulmalarına bile kendi hayatlarını şekillendirmede aktif özneler olarak tasvir edilemezler; çünkü yukarıda da gördüğümüz gibi öznellikleri milliyetçilik, din ve ataerki tarafından ciddi şekilde kısıtlanmıştır. Bu sayede kadınlar, annelik söylemi ile bir kez daha özel alana hapsedilip ve siyaset ötesi bir konumda tutulurlar. Bu sayede yaşadıkları acı sorgulan(a)maz hale gelir ve tartışıl(a)maz. Bu da kaçınılmaz olarak bu annelerin dünyadaki örnekleri gibi toplumu ve yaygın söylemleri sarsacak toplumsal bir muhalefet oluşturmasını engeller. Bu bağlamda gördüğüm şehit annelerinden neden savaş karşıtı bir söylem çıkmadığının ve dahası tüm bunları düşündüğümüzde son zamanlarda sıklıkla tartışılan Demokratik açılıma ya da diğer adıyla Kürt açılımına şehit annelerinin neden muhalif olduğu ve neden çözüme yardım edebilecek bir hareket olamadıklarının başlıca üç nedeni olduğunu düşünüyorum. Birincisi ordunun ve milliyetçi söylemlerin bu annelerin yeni kimlik algısı üzerindeki etkisi ile Türkiye'de ve İslami coğrafyalarda yaygın olan şehitlik algısının bu anneleri teskin ediyor olmasıdır. İkincisi, bu şehit annelerinin daha önceden var olan toplumsal bir hareketin parçası olmuş olmaması. Üçüncüsü ise bu anneler üzerindeki ataerkil dayanışma bağları.

Yukarıda da anlattığım gibi milliyetçilik ve dinin ölümü meşrulaştırıyor olması. Bu ölümün dini ve milliyetçi söylemler ile haklılığının yaratılması bu annelerin ölümü sorgulamasını engelliyor. Çünkü milliyetçi söylemlerin vurguladığı "vatan için ölmek" sorgulanması demek vatanın meşruluğunu sorgulamak demek ki bu anneler zaten oğullarının ölümünün bir nedeni olduğuna inandırıldığı için anneler devlet ve vatandaş ilişkisi içerisinde devletin kendilerine sağlamak zorunda olduğu güvenlik ve hayatta kalma/yaşama hakkı çerçevesinde durumu eleştirmek yerine ölen oğullarının kendi yaşamları ve vatanın devamı için öldüğünü kabul ediyor ve teskin ediliyorlar. Dahası, İslam dinine göre ölüm Tanrı'nın iradesine bağlı bir durum. Yani Tanrı ölmesini istediği için oğlu ölmüştür, vadesi gelmiştir. Gene İslam dinine göre bu ölüm ölümlerin en kıymetlisidir çünkü şehit olmuşlardır. İslam dinine göre bu ölüm cennetle ödüllendirilmektedir ve bir Müslüman için en büyük mükâfat öldükten sonra cennete gidebilmektir. Bu şehit annelerinin oğullarının ölümünü sorgulaması demek Tanrı'nın iradesini sorgulamaları demektir ve bir Müslüman için bu en büyük günahdır.

İkincisi, bu anneler Kürt anneleri ya da C. Sheenan gibi daha önceden var olan toplumsal bir hareketin içinde yer almıyorlar. Örneğin, Kürt anneleri oğullarının ölümlerinden çok önce Kürt hareketinin bir parçası oluyorlar. Oğullarının ölümü ile Kürt sorunu çerçevesinde kendilerini ve yaşadıklarını şekillendiriyorlar. Oğullarının ölümü ile şehit annelerinden farklı olarak oğullarının ölümleri üzerinden annelik algılarını

kullanmak yerine, oğullarının ölümleri ile oğullarının uğruna öldükleri davayı benimliyor ve bunun üzerinden kendilerini şekillendiriyorlar. Öte yandan C. Sheenan ve onun etrafında örgütlenen diğer annelerin sesinin duyulması ve daha aktif çalışmalarının nedeni ise arkalarında Amerika'nın Irak'ı işgalini protesto eden uluslar arası ve toplumsal bir muhalif hareketin olması.

Üçüncü ve son olarak, bu anneler ataerkil dayanışma ağlarının etkisi altında kalıyorlar. Yukarıda da anlatmaya çalıştığım gibi şehit annesi olma saygınlığını ve bu saygınlığın getirdiği olanakları evdeki erkekler (babalar, baba yoksa geride kalan oğullar) kullanıyor. Dahası olan biten hakkında bu anneleri bilgilendiren evdeki, ordudaki, dernekteki erkekler. Son olarak, yaşananlarla ilgili konuşma hakkı ise yine evdeki ve dernekteki erkeklere ait. Bu dayanışma ağları altında bu anneler kendilerini süreçlere etki edebilecek aktif bireyler olarak görmüyorlar.

¹ Metnin dilini ve anlatımını düzeltmem de bana yardımcı olan arkadaşlarım Eda Acara'ya, Seval Esaslı'ya ve Hakan Andaç'a çok teşekkür ederim.

² ODTÜ Sosyoloji Bölümü Doktora öğrencisi.

³ Ömür Avcı, "Vatan sevgimizi Ölçecek Kalitede Değil," *Milliyet*, (2009). <http://www.milliyet.com.tr/Siyaset/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1127440&b=Vatan%20sevgimizi%20olcecek%20kalitede%20degil>

⁴ Lorraine Bayard deVolo, *Mothers of Heroes and Martyrs: Gender Identity Politics in Nicaragua, 1979-1999* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2001). Susan Zeiger, "She Didn't Raise Her Boy To Be A Slacker: Motherhood, Conscription, And The Culture Of The First World War", *Feminist Studies* 22, (1996): 7-39.

⁵ Cynthia Enloe, *Maneuvers: the Militarization of Women's Lives* (Berkeley: University of California Press, 2000): 407-408.

⁶ Arjantin'de 30 yıl önce çocukları darbeci iktidar tarafından tutuklanan küçük bir grup anne. Her Perşembe günü, başlarında çocuklarının isimlerinin yazılı olduğu eşarplarla ve ellerindeki pankartlarla başkentteki hükümet sarayının bulunduğu meydana çıkan anneler, Arjantin siyasi hayatında önemli bir yere sahip. Hükümet sarayının bulunduğu meydanın ismiyle anılan Plaza de Mayo Anneleri, meydana çıkarak katillerin ve işkencecilerin cezalarını bulmalarını talep ediyorlar (<http://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=11141>).

⁷ Geçen yıl Türkiye'de, ilk defa, oğullarını Güneydoğu'daki çatışmalarda kaybetmiş aileler, "vatan sağ olsun demektense, "vatan sağ olsun demiyorum" diyerek tepkilerini ortaya koydular. Dolayısıyla, ilk defa Türkiye'deki asker aileleri barış dileklerini dillendirmiş oldular. İlk defa bir tabu yüksek sesle yıkılmış oldu. Ne yazık ki, onlara ulaşamadım. Gazetelerden yaptığım alıntılar ile dünyadaki asker aileleri ile kıyaslandığında aslında onların Türkiye'deki küçük bir grup olduklarını görebiliriz.

Hatice Gürbüz: "Vatan sağolsun demiyorum. Neden diyeyim ki? Oğlumun şehit olması durumuyla gurur duyuyorum. Yaşamak onun hakkıydı. Neden onun ölümüyle gurur duyayım ki? Bu savaşın sorumlusu benim oğlum değildi."

Fatma Karagöz: "Oğlumu bu anavatana feda etmiyorum çünkü bugüne dek hiçbir şey yapılmadı. Biz bu acıyla yaşamak zorundayız. Bu acı, sadece yaşayanlar tarafından anlaşılabilir."

Sezai Okay: "Ben oğlum asker olsun diye eğitim vermedim ona. Onu en iyi okullara gönderdim. Onu zorla asker yaptılar. Oğlum hayatı boyunca bi sineği bile öldürmemişken, bir insanı öldürmek zorunda kaldı. Oğlumu bu vatana feda etmiyorum. O benim oğlum."

Ayfer Yüzgeç: "Oğlumu bu vatana feda etmiyorum. Oğlumu bu millete feda etmiyorum zira bu devlet oğlum için hiçbir şey yapmadı."

Nuri Evranos: "Oğlumu vatana feda etmiyorum. Politikacılar da oğullarını Dargeçit'e göndermeliler."

Mehmet Gülseren: "Sizin kirli politikalarınız için kullanılan oğlum, kimsenin şehidi değildir. Şu andan itibaren, feda edecek bir çocuğum daha yoktur. Vicdani redçi olup hapiste kalın!" Arife Köse, "Barışın Zümrüd-ü Anka Kuşları" *Radikal*, 18 Şubat 2007.

⁸ Cindy Lee Sheehan, oğlu Casey Sheehan'ı 4 Nisan 2004'te Irak Savaşı'nda kaybeden Amerikalı savaş-karşıtı aktivist bir annedir. Uluslararası alanda dikkatleri üzerine, Amerikan Başkanı Bush'un Teksas'taki çiftliği önünde gerçekleştirdiği uzun süreli eylem ile çekmiş, hem destek hem de eleştiri almıştır. Daha fazla bilgi için bakınız. <http://www.gsfp.org/>

⁹ Görüştüğüm bir şehit annesi şehit mezarlığını bu şekilde tanımlıyordu: yeni evimiz.

¹⁰ Stuart Hall, 'Introduction: Who Needs "Identity"?' Stuart Hall and Paul Du Gay (eds.), *Questions of Cultural Identity*, (London, Sage, 1996): 4.

¹¹ Serpil Sancar, "Savaşta Çocuklarını Kaybetmiş Türk ve Kürt Anneler", *Toplum ve Bilim*, no 90 (2001): 37.

¹² Daha ayrıntılı bilgi için Kuran'ın Ali-İmran süresine göz atabilirsiniz. Ali İmran Süresi, *Kur'an-ı Kerim Açıklamaları ve Meali*, (Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2002).

¹³ Daha fazla bilgi için bakınız: http://www.hilafet.com/kitaplar/Islam_Sahsiyeti_Cilt_2/22.htm#_ftn7.

¹⁴ Ali İmran Süresi, 169-171. Ayeti.

¹⁵ A. Smith, *Myths and Memories of Modern Nations* (Oxford University Press, 1986).

¹⁶ Haklardan bazıları: Şehit aylığı, diğer erkek kardeşin askerlik yapmaktan muaf olması, devletin çeşitli kurumlarında iş hakkı, emekli sandığına bağlanma, vb.

¹⁷ Sancar, "Savaşta Çocuklarını...", 37.

¹⁸ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Ayşe Gül Altınay, *Myth of Military Nation* (Palgrave Macmillan, 2004).

¹⁹ Alp Biricik, "Çürük Raporu ve Türkiye'de Hegemonik Erkekliğin Yeniden İnşası", *Çarklardaki Kum: Vicdani Red* (İletişim Yayınları, İstanbul, 2008).

²⁰ Yael Navero-Yashin, *Devlet Cephe: Laiklik ve Kamusal Yaşam Türkiye'de* (Princeton University Press, Princeton ve Oxford, 1998): 119.

²¹ Görüştüğüm bazı anneler vicdani reddin ne demek olduğunu bilirken, bazılarına benim açıklama yapmam gerekti.

²² Sancar, "Savaşta Çocuklarını...", 2001.

²³ Görüştüğüm bazı anneler Barış Anneleri'nden haberdar iken bazıları bu annelerden haberdar değildi.

²⁴ Sancar, "Savaşta Çocuklarını...", 41.